

EGO-CENTRIČNE SOCIALNE MREŽE

V prvem delu so izpostavljeni nekateri poglobitvi koncepti v analizi socialnih mrež in definirane mere, ki popisujejo socialne mreže. V drugem delu so predstavljeni rezultati analize o morfoloških karakteristikah ego-centričnih mrež, opazovanih na jugoslovanskem vzorcu. Analiza ego-centričnih socialnih mrež se pokaže kot primeren pristop za proučevanje socialne integracije. Postavljeno je vprašanje, v kolikšni meri se proces družbene modernizacije odraža v spremenjeni socialni integraciji. Hipoteze teorije modernizacije o slabljenju socialne integriranosti, ki spremlja modernizacijo socialnega življenja, zadevajo opazovani karakteristiki socialnih mrež: velikost mreže in multipleksnost vezi. Modernejša okolja naj bi spodbujala unipleksne socialne vezi. Slabljenje socialne povezanosti pa naj bi rezultiralo v zmanjševanju velikosti socialne mreže. Rezultati preliminarne analize nekaterih pogosto postavljenih hipotez o posledicah vpliva družbene modernizacije na socialno integracijo ne potrjujejo.

In the first part of the paper some principal concepts of the analysis of social networks are elaborated. In the second part of the paper data about the ego-centric networks of the representative Yugoslav sample are presented. The analysis is based on the measures of the morphological characteristics of the network. Network analysis is proposed as a useful approach to the study of social integration. The question of how the process of social modernization affects the main characteristics of the social integration is posed. In considering the hypothesis about the increasing social desintegration in the modernized social environments we focused our analysis to the size of social network and multiplexity of social ties. It is hypothesized that in the modern societies uniplex social ties are prevailed, and that the social bonds become weakened and ultimately break down. The results of the preliminary analysis seriously question some prevalent propositions of the linkage theories of the modernization of social life and the characteristics of the social integration.

ego-centrične mreže, socialne vezi, socialna integracija

1. Konceptualna izhodišča

Socialna mreža je določena z množico enot, ki jih povezujejo socialne vezi. Kot enote lahko v analizi nastopajo posamezniki, skupine, formalne organizacije, industrijske veje ipd. Socialna mreža je akterjevo socialno okolje in pomen analize mrež za sociološko raziskovanje je dan z ugotovitvijo, da je akterjevo vedenje mogoče v veliki meri pojasniti z njegovim položajem v socialni mreži in z lastnostmi mreže.

Množica neposrednih in posrednih vezi v socialnem okolju ima za posameznika instrumentalno vrednost. Socialne mreže so zavesten proizvod akterjevih prizadevanj po upravljanju in kontroliranju relevantnih instrumentalnih transakcij (Anderson & Carlos, 1976). Hkrati so proizvedene s posameznikovimi afektivnimi orientacijami do oseb v okolju in na podlagi normativnih dejavnikov oz. lastnosti posameznih socialnih vlog. Najsplošnejši razredi socialnih vezi so pri večini avtorjev, ki se ukvarjajo z empiričnim proučevanjem socialnih mrež, določeni prav z navedenimi determinantami socialnih vezi: vezi so instrumentalne, afektivne ali normativne.

Predmet analize v tem prispevku so ego-centrične socialne mreže. Meje ego-centrične mreže določa izbrani, fokalni akter. V mrežo so vključeni le tisti akterji in socialne vezi med njimi, ki so s strani fokalnega akterja prepoznani kot prisotni v mreži. V empiričnih proučevanjih so anketiranci že fokalni akterji, od katerih vsak definira svojo mrežo. Na podlagi treh razredov socialnih vezi so razvili različne pristope

pri generiranju imen akterjev, vključenih v ego-centrične mreže. Burt in Minor (1983) menita, da gre za različne generacije generatorjev imen. Te so sicer sledile tudi medotodloškim zahtevam po zanesljivejšem instrumentu, vendar pa v največji meri odražajo premike v substancialnih poudarkih v proučevanjih socialnih mrež: v prvem obdobju je bil namen ugotoviti, ali so v mreži prisotne nekatere normativno definirane vezi (npr. prijatelji, sorodniki), v drugem obdobju so spraševali po relevantnih neposrednih odnosih, ki so jim naknadno pripisali njihov normativni pomen in s tem popisali sestav socialne mreže, v zadnjem obdobju pa prihaja v ospredje vprašanje o pomenu instrumentalnih vezi za posameznikov položaj v širšem socialnem prostoru. Tako so bili v prvi generaciji raziskovanj ego-centričnih mrež anketiranci vprašani po osebah, s katerimi so v določenem normativnem odnosu, npr. kdo so njihovi najboljši prijatelji (Laumann, 1973). Naslednja generacija raziskovanj je pozornost usmerila k mrežam intenzivnih afektivnih odnosov. V te so bili vključili akterje, ki so zelo blizu fokalnemu akterju (Wellman, 1979). V tretjem pristopu pa so izpostavljene vezi, ki so za fokalnega akterja instrumentalnega pomena. Anketirancu se zastavlja vprašanja o osebah, s katerimi ga veže vrsta interakcijskih aktivnosti, npr. s kom se pogovarja o pomembnih stvareh ali koga zaprosi za pomoč v primeru, ko potrebuje večjo vsoto denarja (Fischer, 1982).

Če informacije o instrumentalnih vezeh, ki povezujejo fokalnega akterja s preostalimi akterji v mreži, dopolnimo s poznavanjem normativnih komponent v njihovih odnosih, lahko ocenimo sovpadanje normativnih in naravnih relacij: ugotovimo, v kolikšni meri se celota instrumenetalnih in normativnih vezi v posamezni ego-centrični mreži diferencira na konsistenten način oz., v kolikšni meri je njihova diferenciacija izkristalizirana, kar nam omogoča, da o posameznih normativnih vezeh razmišljamo kot o bolj ali manj zanesljivih virih za mobilizacijo določene oblike socialne moči.

S posamezno ego-centrično mrežo je popisano le del vezi, ki povezujejo fokalnega akterja z vsemi akterji v njegovem okolju. Kateri del vezi bo vključen v mrežo, je odvisno od izbranega generatorja imen. Čeprav z različnimi generatorji imen fokalni akter definira vrsto ego-centričnih mrež, pa se te mreže v večji ali manjši meri prekrivajo v pogledu izbranih akterjev. Za posameznega akterja velja, da ga lahko s fokalnim akterjem povezujejo vezi z različnimi vsebinami. Vez med akterjem in fokalnim akterjem je v tem primeru multipleksna. Multiplost je v antropološki tradiciji (Mitchell, 1969) proučevanje socialnih mrež karakteristika socialne vezi, medtem ko je v t.i. strukturnem pristopu (White, Boorman in Breiger, 1976) govor o multiplem sistemu socialnih mrež. Posamezne relacije, definirane v množici enot, samostojno določajo mrežo. Vez med akterjem in fokalnim akterjem ima obliko in vsebino. Oblika vezi je merjena z intenziteto vezi kot tendence njenega pojavljanja. Vsebina vezi pa je razlog njenega pojavljanja. Mreže v multiplem sistemu mrež se razlikujejo po relacijskih vsebinah, na podlagi katerih je sistem stratificiran. Analiza ego-centričnih mrež skoraj v celoti pripada antropološki tradiciji analize socialne mreže. Kljub temu, da fokalni akter konstruira več ego-centričnih mrež, na podlagi različnih generatorjev mrež (Fischer, 1982), pa v analizi te ego-centrične mreže sintetiziramo v eno samo mrežo in multipleksnost opazujemo na ravni vezi. Spet drugačen pristop k identificiranju multipleksnih vezi smo uporabili v naši raziskavi: že v fazi konstruiranja mreže smo uporabili en sam generator imen, ki je imel instrumentalen značaj, in na tak način definirali za vsakega fokalnega akterja po eno ego-centrično mrežo. Naknadno je fokalni akter pripisal osnovni vsebini vezi z imenovanimi akterji še dodatne vsebine, ki pa so bile omejene na razred normativnih relacij. Multipleksen značaj vezi smo tako analizirali le na podlagi razpoznavnih normativnih vsebin v vezi.

Analiza socialnih mrež danes predstavlja, na eni strani, dopolnitev ustaljenih raziskovalnih modelov, s tem ko omogoča proučevanje variabilnosti v vedenju socialnih enot, okoli neke temeljne urejenosti na podlagi individualnih znakov (Mitchell, 1969), in na drugi strani pristop k analizi socialne strukture (White, Boorman in Breiger, 1976).

Tako so, kot primer prvega, Lin, Ensel in Vaugh (1981) vključili strukturalne dejavnike v model doseganja poklicnega statusa. Proučevali so akcijo fokalnega akterja:

iskanje zaposlitve in aktiviranje vezi z akterji z določenim socio-ekonomskim statusom v ta namen. Izkazalo se je, da je pojasnjevalna moč spremenljivke socio- ekonomski status akterja, vključene v osnovni Blau-Duncanov model, pri doseganju prve zaposlitve večja, kot pa pojasnjevalna moč spremenljivke 'izobrazba iskalca zaposlitve'. Višji je socio-ekonomski status akterja, prestižnejša bo zaposlitev fokalnega akterja. Vezi so socialni resursi, ki so definirani kot individualni resursi in socialne vezi osebe, s katero je fokalni akter povezan. Socialne vezi imajo za socialno akcijo dvojen pomen. Vedenje fokalnega akterja bo odvisno od resursov, ki so mu na voljo skozi socialne vezi (npr. informacije). Pri tem je pomembno, kako daleč v različne dele socialne strukture segajo tiste neposredne in posredne vezi, ki niso omejene le na njegov socialni krog (Granovette, 1973). Hkrati pa so same vezi že socialni resursi.

White, Boorman in Breiger (1976) so na drugi strani izpostavili pomen socialnih mrež za prepoznavanje socialne strukture. Socialna struktura je definirana kot persistenten vzorec vezi med socialnimi enotami. Proučevana populacija socialnih enot je razdeljena v skupine enot (položaje) na podlagi razpoznanih vzorcev vezi (vlog).

S koncepti za analizo ego-centričnih mrež opisujemo intenziteto vezi med pari akterjev, na ravni posameznega fokalnega akterja. Z njimi so popisane morfološke in interakcijske lastnosti socialnih mrež (Mitchell, 1969): morfološke lastnosti zadevajo celoto vezi v ego- centrični mreži, interakcijske pa lastnosti posameznih vezi. Med morfološki lastnostmi sta v raziskavah največkrat opazovani velikost in gostota mreže, med interakcijskimi lastnostmi pa intenziteta, multipleksnost, in simetričnost vezi.

Našteti koncepti ego-centričnih mrež nam omogočajo, da razlike med fokalnimi akterji opazujemo glede na karakteristično vez med fokalnim akterjem in preostalimi akterji v mreži. V analizi generiramo spremenljivke, katerih vrednost izražajo, v kolikšni meri je neka lastnost prisotna v mreži fokalnega akterja.

2. Morfološka analiza ego-centričnih mrež jugoslovanov

Podatki o ego-centričnih socialnih mrežah so bili zbrani jeseni 1987 za reprezentativni vzorec Jugoslovanov, starih med 15 in 75 let. Velikost vzorca je 2241 oseb. Vprašanja o socialnih vezeh so bila priključena anketnemu vprašalniku Stratifikacija in kvaliteta življenja, ki ga je pripravil Inštitut za Sociologijo.

Socialno mrežo smo operacionalno določili z vprašanjem o osebah, s katerimi se je anketiranec v zadnjih šestih mesecih pogovarjal o pomembnih zadevah. Odnosi, ki smo jih zajeli s tem generatorjem imen, imajo značilnosti tim. notranjega socialnega kroga (Berger & Luckmann, 1988): so neposredni, prisotni 'sedaj', za anketiranca visoko pomembni in v večjem delu tudi intimni.

Ego-centrične mreže so opisane glede na dvoje morfoloških lastnosti: velikosti in sestava socialne mreže. Opazujemo ju v razmerju do osebnih karakteristik anketirancev: spola, starosti, izobrazbe, delovnega statusa¹ in regije², iz katere prihaja.

Zanimalo nas bo, ali se z modernizacijo družbenega življenja spreminja velikost socialne mreže, ali se morda spreminja kvaliteta posameznikovih pomembnih socialnih vezi, na katero bomo sklepali iz velikosti intimne mreže, ter kako se glede na vsebino vezi razlikujejo mreže anketirancev iz modernejših in tradicionalnejših okolij.

2..1. Velikost socialne mreže

Velikost socialne mreže smo definirali s številom oseb, ki jih je imenoval anketiranec. Tako definirana mera velikosti socialne mreže ni vedno tudi najbolj informativna, še posebej, kadar naj bi z njo merili določene kvalitete socialnih mrež: raznovrstnost socialnih resursov, prisotnih v mreži (Burt, 1982a), ali razpoložljivost nekaterih oblik socialne pomoči (Kadushin, 1982). Kljub temu, da je velikost socialne mreže definirana izrazito enodimenzionalno, je za nas zanimiva zaradi neposredne

relevantnosti za razpravo o socialni integraciji v okoljih, ki jih zaznamuje različna stopnja družbene modernizacije. Mikrosocialno integracijo opazujemo prav skozi posameznikovo povezanost v socialno mrežo (Fischer, 1982).

V celotnem vzorcu je v socialnih mrežah v povprečju prisotnih 3,49 oseb. Skoraj poldruga desetina anketiranih (14,2%) je imenovala samo eno osebo in tretjina anketiranih (34%) je imenovala pet ali več oseb. Polovica anketiranih (50,6%) je povezanih v socialno mrežo, v kateri so ob anketirancu prisotne še ena, dve ali tri osebe, in polovica anketiranih (49,4%) ima v mreži prisotnih še štiri ali več oseb. Vzorec se, glede na velikost mreže, porazdeljuje bimodalno z največjima deležema anketirancev, ki so imenovali tri osebe (22,4%) in pet oseb (25,6%). Bimodalnost porazdelitve implicira, da je vzorec sestavljen iz dveh homogenejših podpopulacij, ki izkazujejo težnjo k polarizaciji in ki sta v vzorcu prisotni s skoraj enako verjetnostjo. Iz porazdelitve razberemo dva osnovna tipa socialne integriranosti: v socialnih mrežah anketirancev z nizko stopnjo integriranosti bodo z veliko verjetnostjo prisotne štiri osebe (skupaj z anketirancem), in v mrežah anketirancev, ki so močneje integrirani, bo z veliko verjetnostjo prisotnih šest oseb. Koliko gre v resnici za razliko med nizko in visoko stopnjo socialne integriranosti ne moremo reči, saj bi ju v ta namen morali opazovati v kontekstu mednarodnih primerjav³.

Proces modernizacije naj bi spremljalo zniževanje ravni socialne integriranosti oz. socialna dezintegracija. Ta se na individualni ravni manifestira v zmanjševanju števila socialnih vezi, ki jih odlikujeta pogostost in intenzivnost neposrednega odnosa. Kontinuirani proces socialne dezintegracije se, na eni strani, odraža v zviševanju stopnje vsesplošne osamljenosti in, na drugi strani, v povečevanju števila izoliranih posameznikov. Ljudje so v modernejših okoljih sicer lahko socialno aktivnejši, vendar pa je kvaliteta odnosov, če jo opazujemo z vidika emocionalne intenzitete odnosov, nižja. Socialna deintegracija naj bi pomenila predvsem krčenje tradicionalnih primarnih vezi (sorodstvenih in sosedskih), ki posameznika s celo vrsto različnih interakcijskih aktivnosti povezujejo v solidarne skupnosti. Nadomestile naj bi jih vezi s sodelavci in vezi, sklenjene v različnih oblikah interesnih združenj. Prostorska in institucionalna kompleksnost modernih okolij ustvarjata ločene socialne setinge, kar vodi v neprekrivajoče se socialne vezi po posameznih setingih oz. v zmanjševanje multipleksnosti vezi. Spet drugi vidik socialne dezintegracije zadeva razmerja med javnim in privatnim življenjem. Z modernim načinom življenja naj bi bil posameznik preganjan iz javnega v privatno, družinsko življenje (R. Sennett, 1977). Vendar empirične študije ugotavljajo, da družine v mestnih okoljih⁴ niso izolirane, temveč so povezane v mreže sorodstvenih, prijateljskih in sosedskih odnosov (Boh, 1985). Primarne vezi, ki so bile proglašene za izgubljene, so pokazale svojo vitalnost. Empirična raziskovanja socialnih mrež pa so odprla nova vprašanja: ali je posameznik integriran v eno samo solidarno skupnost, ki se razvije na podlagi strukturalne težnje k oblikovanju multipleksnih vezi in večje gostote odnosov v socialni mreži, ali pa se vpliv družbene modernizacije odraža v multiplih, razvejanih in šibko integriranih socialnih mrežah? Njihova razvejana struktura omogoča posamezniku dostop do raznovrstnih in disperznih resursov v socialnem sistemu. Razpoložljivost resursov je v tem primeru v večji meri odvisna od kvalitete diadične vezi, kot pa od razvite solidarnosti v celotni mreži (Wellman, 1979).

V analizi smo vse tiste anketirance, ki so imenovali samo eno osebo, opredelili kot socialno izolirane. Primerjava med regijami pokaže, da je delež izoliranih posameznikov največji v skupini nerazvitih in srednje razvite regije (15,6%) ter pada z razvitostjo regije. Najmanjši je v Sloveniji, kjer predstavlja 9,9% anketirancev. Z razvitostjo regije se zmanjšuje delež izoliranih žensk, delež socialno izoliranih moških pa le v manjši meri variira po regijah. Razvitost okolja v prvi vrsti torej zmanjšuje socialno izoliranost žensk, ali rečeno drugače, zmanjševanje deleža izoliranih z razvitostjo socialnega okolja pomeni skoraj v celoti le zmanjšanje deleža izoliranih žensk.

Deleži socialno izoliranih anketirancev se z razvitostjo okolja zmanjšujejo ali pa ostanejo približno enako veliki za vse starostne in izobrazbene kategorije ter razrede

delovnega statusa. Če proces modernizacije v Jugoslaviji opazujemo skozi optiko razlik med manj in bolj razvitimi regijami, lahko zaključimo, da se z modernizacijo socialnega okolja ne povečuje izoliranost nobene izmed opazovanih socialnih kategorij, da pa za nekatere socialne kategorije modernejše okolje prinaša veliko manjši delež socialno izoliranih posameznikov (posebej za ženske in mlajše anketirance).

Če upoštevamo velikosti socialnih mrež vseh pripadnikov neke socialne kategorije in pri tem kot karakteristično velikost mreže izberemo povprečno velikost, dobimo naslednjo sliko socialne integriranosti po posameznih kategorijah: socialne mreže, ki jih vzdržujejo ženske, so manjše od socialnih mrež moških; velikost socialne mreže monotono pada z anketirančevo starostjo in narašča z njegovo izobrazbo (Tabela 1). Največje socialne mreže so značilne za anketirance iz I. razreda in najmanjše za upokojece. Obe kategoriji združujeta posameznike, katerih osebne lastnosti (starost, izobrazba in delovni status) se, glede na spodbude in ovire, ki ji postavljajo socialni integraciji, v posamezni kategoriji kumulirajo na dokaj enoznačen način. Glede na opazovano lastnost socialne mreže, to je prisotnost neposrednih in za posameznika pomembnih odnosov v njegovem socialnem okolju, predstavljata kategoriji 'upokojenci' in 'I. razred' socialne svetove z maksimalno različno intenziteto socialne integriranosti.

Tabela 1: Povprečna velikost socialnih mrež

SPOL		DELOVNI STATUS		IZOBRAZBA	
Moški	3,53	I. razred	3,85	Nedokon. osn. š.	2,91
Ženske	3,46	II. razred	3,61	Končana osn. š.	3,27
		III. razred	3,24	2-3 let. srednje	3,37
		Nezaposleni	3,41	4-5 let. srednja	3,75
		Gospodinje	3,14	Višja/visoka	3,80
		Šolajoči	3,72		
		Upokojeni	2,63		
STAROST		REGIJA			
15-24	3,69	Nerazvite regije	3,34		
25-34	3,65	Srednje razvita	3,40		
35-44	3,53	Razvite regije	3,63		
45-54	3,26	Slovenija	3,83		
55-75	3,21				

Velikost socialne mreže narašča z ravnostjo regije, vendar povečanje velikosti socialne mreže po regijah ne zadeva vseh socialnih kategorij v enaki meri. Zmanjševanje razlik v socialni integriranosti obeh spolov se prekriva z večjo razvitostjo regije. Razlike so najmanjše v razvitih regijah, kjer pa ženske hkrati že izkazujejo višjo stopnjo socialne integriranosti kot moški. Za Slovenijo je v nasprotju s trendom zmanjševanja razlik od nerazvitih k razvitim okoljem, glede na stopnjo integriranosti moških in žensk, značilno izrazito povečanje razlike, predvsem zaradi velikega skoka v smeri večje integriranosti žensk. Ta obrat k izrazito večji socialni integriranosti žensk v razvitih okoljih, glede na integriranost moških, bo mogoče pojasniti šele z rezultati dodatne analize, ki bo pokazala, kolikšen delež zavzemajo sorodstvene in vse ostale (ali nesorodstvene) vezi v socialni mreži enih in drugih, in v kolikšni meri je povečanje socialne integriranosti žensk odraz združevanja tradicionalno intenzivne socialne vpetosti v sorodstveno mrežo z vpetostjo v mrežo prijateljev in sodelavcev.

Prikaz, kako se anketiranci, ki smo jih opazovali po različnih dimenzijah, med seboj razlikujejo glede na stopnjo socialne integriranosti lahko zaključimo z naslednjimi ugotovitvami. Prvič, v razvitejših okoljih je izoliranih posameznikov manj. Drugič, splošnja stopnja socialne integriranosti je večja, kolikor bolj je razvito socialno okolje. In tretjič, z razvitostjo okolja tudi kvaliteta neposrednega socialnega okolja, izražena z

velikostjo intimne mreže, ni nič manjša (Tabela 2). Velikost intimne mreže je določena s številom akterjev, za katere je fokalni akter rekel, da so mu zelo blizu.

Tabela 2: Velikost intimne mreže

REGIJA	
Nerazvite regije	2,94
Srednje razvita regija	2,95
Razvite regije	2,94
Slovenija	2,99

Proces modernizacije v Jugoslaviji ne spremlja nobeden izmed pojavov, ki bi jih lahko opredelili kot kvantitativne (delež izoliranih posameznikov, splošna stopnja integriranosti) in kvalitativne (emocionalna intenziteta odnosov) vidike spremenjene socialne integracije, kakor so jih izpostavile zgodnejše sociološke razprave (dela klasične in urbane sociologije).

2.2. Sestav socialne mreže

Vezi med fokalnim akterjem in akterji, povezanimi v socialno mrežo, se razlikujejo glede na kontekste, znotraj katerih obstoje v času anketiranja. Kontekst predstavljajo kulturno in strukturno pogojene sfere aktivnosti, v katerih se razvijajo socialni svetovi (Fischer, 1982). Sestav socialne mreže opazujemo glede na normativne vsebine vezi.

Sestav mreže ugotavljamo s povprečnim številom sorodstvenih in nesorodstvenih vezi v mreži (Tabela 3). Ker sta lahko fokalni akter in akter povezana z multipleksnimi vezmi, smo množico vezi med njima reducirali na vez, ki nosi za njun odnos dominantno vsebino. Tako je vez med fokalnim akterjem in izbranim akterjem sorodstvena, kadar sta povezana s sorodstveno vezjo, brez omejitve, da bi ob njej ne obstajala tudi kakšna vez z nesorodstveno vsebino. Vez je nesorodstvena, kadar v množici vezi med fokalnim akterjem in akterjem ni prisotna nobena vez s sorodstveno vsebino. Za bolj razčlenjen pregled pogostosti pojavljanja vezi s posamezno vsebino smo definirali tudi deleže anketirancev, ki imajo v svoji mreži vsaj eno vez z opazovano vsebino. Pri tem nismo predhodno reducirali multipleksnih vezi (Tabela 4).

Težnja k večjemu številu nesorodstvenih vezi v mreži je značilna za moške, mlajše, srednje in nekoliko manj za višje ali visoko izobražene anketirance, za šolajoče in anketirance iz I. razreda. Med anketiranci iz različnih regij odkrijemo večje število nesorodstvenih vezi v mrežah anketirancev iz nerazvitih in razvitih regij, relativno manjše število teh vezi pa v mrežah anketirancev iz ožje Srbije in Slovenije.

Večje število sorodstvenih vezi v mreži je značilno za ženske, anketirance stare med 25 in 55 let, najvišje izobražene, iz I. in II. razreda, ter v Sloveniji in ožji Srbiji. Najvišja stopnja socialne integriranosti, ki smo jo ugotavljali za podpopulacijo v Sloveniji, ima svoj izvor prav v visoki vpetosti v sorodstvene vezi. Obratno velja za anketirance iz nerazvitih regij: njihova relativno nizka splošna socialna integriranost izhaja iz nizke povezanosti v mreže sorodstvenih vezi.

Stopnja integriranosti posameznih izobrazbenih kategorij in kategorij delovnega statusa v sorodstvene in nesorodstvene vezi pomembno odraža razlike med tipoma integriranosti moške in ženske podpopulacije. Tako je visoka povezanost v nesorodstvene vezi med anketiranci iz I. razreda pretežno odraz izredno visoke integriranosti moških iz tega razreda v nesorodstvene mreže in hkratna visoka integriranost te kategorije v sorodstvene mreže odraz izredno visoke integriranosti žensk iz I. razreda v sorodstvene skupnosti. Enako velja tudi za najvišji izobrazbeni razred.

Tabela 3:

	Povprečno število sorodstvenih vezi v mreži	Povprečno število nesorodstvenih vezi v mreži
VSI	1,55	1,76
SPOL		
Moški	1,46	1,89
STAROST		
15-24	1,48	1,97
25-34	1,60	1,81
35-44	1,63	1,81
45-54	1,62	1,51
55-75	1,45	1,65
IZOBRAZBA		
Nedokon. osn. š.	1,38	1,40
Končana osn. š.	1,50	1,61
2-3 let. srednja	1,53	1,69
4-5 let. srednja	1,54	2,01
Višja/visoka	1,79	1,82
DELOVNI STATUS		
I. razred	1,78	1,87
II. razred	1,75	1,67
III. razred	1,40	1,69
Nezaposleni	1,42	1,82
Gospdinje	1,63	1,42
Šolajoči	1,37	2,10
Upokojenci	0,90	1,79
REGIJE		
Nerazv. regije	1,29	1,94
Srednje razvita	1,72	1,52
Razvite regije	1,64	1,78
Slovenija	1,87	1,63

Tabela 4: Delež anketirancev, ki so v določenem socialnem odnosu z vsaj eno izmed oseb povezanih v mreže.

	Partner	Starši	Sestra Brat	Otrok	Ostali sorodn.	Sode- lavec	Član skupine	Sosed	Prija telj
VSI	38,5	10,2	12,6	8,1	13,2	13,4	7,5	20,4	46,7
SPOL									
Moški	36,8	8,5	11,0	6,7	11,7	14,3	8,4	20,5	47,3
Ženske	39,9	11,7	4,0	9,1	14,5	12,7	6,7	20,3	45,9
STAROST									
15-24	34,7	15,4	17,3	3,1	11,8	12,0	9,0	19,3	56,8
25-34	39,8	14,8	15,9	3,8	17,1	15,0	5,1	19,0	52,8
35-44	40,6	7,3	12,3	7,6	14,1	18,9	10,2	19,6	46,6
45-54	42,2	5,9	8,7	14,9	9,3	13,8	9,0	19,9	37,9
55-75	35,3	6,5	8,0	12,5	11,5	7,6	5,6	23,3	37,6
IZOBRAZBA									
Nedok. osn. š.	41,7	1,9	7,0	17,0	10,4	2,8	1,7	22,7	26,1
Konč. osn. š.	35,7	11,7	15,9	8,5	15,3	7,3	5,5	24,5	40,7
2-3 let. sr. š.	38,6	11,4	12,7	6,7	11,3	15,2	7,8	21,1	45,2
4-5 let. sr. š.	37,8	12,4	12,3	4,7	13,9	15,9	8,4	20,0	55,4
Višja/visoka	39,6	13,1	17,0	4,8	14,9	25,7	4,7	14,7	62,5
DELOVNI STATUS									
I. razred	35,8	9,3	14,8	8,1	14,4	27,4	15,9	17,8	56,3
II. razred	41,2	9,7	14,0	8,3	13,5	14,8	7,7	20,0	46,6
III. razr.	35,5	9,1	8,5	10,3	11,7	11,7	5,9	22,0	40,0
Nezaposl.	42,0	10,9	14,3	3,3	10,9	13,4	3,4	20,2	56,3
Gospodi.	46,9	7,1	9,2	12,7	14,1	6,9	2,0	20,1	30,5
Šolajoči	32,6	16,8	17,5	1,2	13,6	10,2	8,4	20,2	62,7
Upokoje.	22,7	4,7	4,7	11,0	10,9	3,2	4,7	23,4	43,7
REGIJA									
Neraz. r.	34,4	6,7	11,1	7,1	11,6	10,1	6,7	13,1	44,2
Sr. razv.	41,9	10,5	12,2	9,5	12,2	14,6	4,0	18,6	38,5
Raz. reg.	39,4	12,3	13,7	7,9	14,7	14,9	10,2	19,6	53,3
Sloven.	43,6	14,5	15,2	7,2	12,8	22,9	11,1	20,4	60,6

Če primerjamo vse delovno aktivne kategorije ugotovimo, da so moški iz I. razreda izrazito bolj integrirani v nesorodstvene vezi kot moški iz preostalih razredov, medtem ko so razlike med ženskami iz vseh treh kategorij, glede na količino nesorodstvenih vezi, majhne. Zato pa od III. razreda do I. razreda izrazito naraste vpetost žensk v sorodniške mreže. Večja socialna integriranost višje izobraženih in anketirancev iz I. razreda se pri moških in ženskah kanalizira v različne vrste socialnih vezi.

Anketiranci iz nerazvitih in razvitih regij imajo v svojih mrežah večje število nesorodstvenih vezi in anketiranci iz Slovenije ter ožje Srbije večje število sorodstvenih vezi, v vseh starostnih skupinah. Za Slovenijo in razvite regije je dodatno značilno, da število sorodstvenih vezi mnogo bolj variira po starostnih obdobjih, kot pa v nerazvitih regijah in ožji Srbiji, kjer s starostjo monotonò pada. Videti je, da se sorodstvene vezi v mrežah anketirancev iz razvitejših regij, v primerjavi z mrežami anketirancev iz manj razvitih regij, vzdržujejo skozi starostna obdobja v večji meri na podlagi intenzivnejše pomoči med sorodniki. Monotono padanje števila sorodstvenih vezi skozi starostna obdobja v manj razvitih regijah pa sledi naravnemu procesu zmanjševanja števila sorodnikov (umiranju) in upadanju v intenziteti odnosa skozi čas, kadar je vez neaktivna. Visoka prisotnost sorodstvenih vezi lahko odraža dve vrsti solidarnosti: solidarnost vzpostavljena na intenzivni aktualni menjavi dobrin in uslug med sorodniki (v Sloveniji), ali pa solidarnost, ki temelji pretežno na pripadnosti sorodniški skupnosti (v ožji Srbiji).

Izredno nizka stopnja socialne integracije je značilna za anketirance z nedokončano osnovno šolo. Njihove vezi odražajo na eni strani selektivno sorodstveno integracijo (Fischer, 1982), saj med sorodstvenimi vezmi skoraj v celoti prevladujejo vezi s partnerjem in otroci, in na drugi strani izoliranost nuklearne družine. Vezi s prijatelji, sodelavci in člani interesnih združenj so v mrežah anketirancev z nedokončano osnovno šolo redko prisotne.

Med delovno aktivnimi anketiranci izražajo najnižjo socialno integriranost KV, PKV in NKV delavci. Glede na ostali dve kategoriji delovno aktivnih anketirancev njihove mreže izstopajo predvsem z majhnim številom sorodstvenih vezi. Anketiranci iz II. razreda imajo prav toliko nesorodstvenih vezi kot kategorije delavcev (vendar med njimi nekaj manj vezi s sosedi), a so mnogo bolj integrirani v mreže sorodstvenih odnosov. Anketiranci iz I. razreda pa so ob visoki integriranosti v sorodniške mreže tudi visoko integrirani v mreže nesorodstvenih odnosov (vezi s sodelavci, prijatelji in člani različnih oblik združenj). Ugotovimo lahko, da imajo vezi s sosedi do določene mre reidualni pomen za kategorije, ki so omejene glede na obseg socialnih kontekstov, v katerih bi lahko vzpostavljale socialne vezi (upokojenci) in omejene v pogledu resursov (III. razred). Na drugi strani vrsta nesorodstvenih vezi, ki glede na dihotomijo moderno/tradicionalno pripadajo modernejšim kontekstom, ne predstavlja nadomestila za izgubljene sorodstvene vezi, temveč prej dopolnilo k že obstoječim sorodstvenim vezem. Visoka socialna integriranost se bo odražala v večji velikosti tako sorodstvenih kot nesorodstvenih mrež.

Nasprotno velja na ravni regij: večje število sorodstvenih vezi spremlja manjše število nesorodstvenih vezi (Slovenija, ožja Srbija) in obratno (nerazvite in razvite regije). Nasprotni trditvi gre pripisati razlikam v ravni analize. V prvem primeru velja ugotovitev na individualni ravni in v drugem primeru na ravni agregata.

Primerjava med regijami glede na deleže anketirancev, ki imajo v svojih mrežah vsaj eno izmed vezi določenega tipa, nas vodi k naslednjima vprašanjema: ali so naraščajoči deleži posameznikov, ki imajo v svoji mreži vsaj eno nesorodstveno vez določene vrste, odraz večje multipleksnosti teh vezi v razvitejših okoljih, in/ali so odraz večje raznovrstnosti nesorodstvenih vezi v mrežah anketirancev iz razvitejših okolij? Sedaj vemo le, da so vezi v mrežah anketirancev iz manj razvitih okolij multipleksnejše kot vezi anketirancev iz manj razvitih okolij. Povprečna multipleksnost vezi v mreži narašča z velikostjo mreže (Tabela 5). Ne vemo pa, ali so v razvitejših okoljih multipleksnejše predvsem sorodstvene ali pa nesorodstvene vezi.

Tabela 5: Povprečna multipleksnost vezi

REGIJA		VELIKOST MREŽE	
Nerazvite regij	1,13	1 akter	1,17
Srednje razvita	1,16	2 akaterja	1,18
Razvite regije	1,29	3 akteriji	1,15
Slovenija	1,36	4 akterji	1,22
		5 akterjev	1,25
		6 akterjev	1,37

Z razvitostjo regije se delež mrež, ki imajo izrazito tradicionalen značaj glede na prevladujočo vsebino vezi, zmanjšuje. Mrežo smo opredelili kot tradicionalno, če sorodstvene in sosedske vezi predstavljajo več kot polovico vseh vezi v mreži (Tab. 6).

Tabela 6: Deleži anketirancev s tradicionalno mrežo

REGIJA	
Nerazvite regije	56,0
Srednje razvita	59,2
Razvite regije	52,7
Slovenija	51,1

Za Slovenijo je značilen na eni strani visok povprečni delež sorodstvenih vezi v celotni mreži, in na drugi strani najmanjši delež tradicionalnih mrež. Razliko gre deloma pripisati vključitvi sosedskih vezi v skupino tradicionalnih vezi, a v večji meri pomembni značilnosti mrež v razvitejših regijah: v mrežah bodo z večjo verjetnostjo hkrati tako sorodstvene kot nesorodstvene vezi, v primerjavi z manj razvitemi regijami, kjer so mreže enoličnejše (ali tradicionalnejše ali modernejše). Z modernizacijo socialnega življenja se povečuje število posameznikovih mrež.

Velikost intimne mreže, v katero so vključene le osebe, s katerimi so anketiranci posebej tesno povezani, se povečuje tako s povečanjem števila sorodstvenih kot tudi nesorodstvenih vezi. Vendar v mrežah intimnih vezi, v katere so povezane od ene do tri osebe, je večja verjetnost, da bo vez sorodstvena in v mrežah s štirimi ali več osebami je večja verjetnost, da bo vez nesorodstvena. Nesorodstvene vezi so prav toliko intimne kot sorodstvene. Še več, prevladujoče nesorodstvene vezi med intimnimi vezmi v velikih mrežah nas opozarjajo na ozko omejeni obseg intimnosti v mrežah sorodstvenih odnosov.

Razprava

Socialno integracijo smo opazovali na podlagi velikosti socialnih mrež. Slabljenje socialnih vezi, ki bi rezultiralo v zmanjševanju velikosti socialnih mrež smo opredelili kot posledico procesa socialne dezintegracije. Izredno majhna socialna mreža implicira, da je posameznik socialno izoliran.

Hipoteze teorije modernizacije o slabljenju socialne integriranosti, ki spremlja proces modernizacije, zadevajo dve poglavni karakteristiki socialnih mrež: velikost mreže in multipleksnost vezi. Prvič, v modernejših okoljih pričakujemo manjše mreže. Zmanjševanje velikosti mrež bi bilo odraz slabljenja vezi s sorodstveno in sosedsko vsebino. Drugič, slabljenje vezi naj bi sledilo zmanjševanju števila vsebin, ki opredeljujejo posamezno vez. Modernejša okolja naj bi s svojo socialno kompleksnostjo spodbujala unipleksne vezi.

V nasprotju s pričakovanji smo iz podatkov razbrali, da socialne mreže v modernejših okoljih nikakor niso manjše kot pa v manj modernih okoljih. Pokaže se, da so v modernejših okoljih mreže celo večje. Zadnjo ugotovitev je treba brati s nekoliko previdnosti, saj je izmerjena velikost mreže odvisna tudi od anketirančeve kooperativnosti v času anketiranja.

Če socialne vezi opazujemo z vidika njihove vsebine, je mogoče ugotoviti, da so v modernejših okoljih prisotne vse tiste vsebine, ki jih najdemo tudi v manj modernih okoljih. Poglavitna razlika, ki jo opažamo med mrežami v bolj in manj modernih okoljih, glede na vsebino vezi, je v večji raznovrstnosti socialnih mrež v modernejših okoljih. Namreč, v posamezni socialni mreži je v modernejših okoljih prisoten širši register vsebin vezi, kot pa v manj modernejših okoljih. Domnevamo, da je povečevanje velikosti mreže z modernizacijo okolja v veliki meri odraz prav povečevanja števila različnih vsebin vezi v posamezni mreži.

Multipleksnost vezi in gostota mreže veljata za pokazatelja stopnje kohezivnosti v socialni mreži. Multipleksnejše vezi naj bi pomenile večjo intenziteto vezi med fokalnim akterjem in akterji, s čimer bi prispevale h kohezivnosti mreže. Gostota mreže pa izraža intenziteto odnosov med akterji v mreži. Medtem, ko socialnih mrež nismo opazovali z vidika gostote, pa smo glede na multipleksnost vezi ugotovili, da so vezi multipleksnejše v modernejših okoljih, kar je ponovno v nasprotju s pričakovanji o učinkovanju procesa modernizacije.

Menimo, da je na multipleksnost mogoče gledati kot na nizanje dopolnilnih vsebin na osnovno vsebino vezi. Prav dopolnilne vsebine, ki pomenijo, da je posameznikov odnos do določene osebe pluralnejši, vodijo v raznovrstnejše socialne mreže. Večja multipleksnost vezi tako pogojuje večjo raznovrstnost vezi v mreži glede na njihove osnovne vsebine in vodi v večje mreže.

Na podlagi ugotovitve o večji multipleksnosti vezi v modernejših okoljih ne moremo

govoriti tudi že o višji stopnji kohezivnosti v mrežah iz teh okolij. Za to bi bilo potrebno opazovati gostoto mrež. Domneva, da bodo mreže, ki jih zaznamujejo multipleksne vezi tudi gostejše, izhaja iz predpostavke o strukturalni težnji v triadi, da čim večja bo intenziteta vezi med fokalnim akterjem in vsakim izmed dveh akterjev, tem večja bo intenziteta vezi med samima akterjema. Večja multipleksnost vezi naj bi bila dodatno značilna predvsem za manjše mreže, katere ponovno zaznamuje težnja k večji gostoti. Ker pa smo ugotovili, da multipleksnost vezi narašča z velikostjo mreže, in da na ravni posameznika vodi v raznovrstnejše socialne mreže, iz nje ne moremo sklepati na večjo gostoto mrež in višje razvito kohezivnost v njih. Prav zaradi večje raznovrstnosti vsebin vezi v mrežah pričakujemo, da bo kohezivnost celotne mreže manjša v modernejših okoljih, kar pa ne pomeni, da bi ne obstajalo znotraj ene same mreže več visoko kohezivnih predelov.

Sklenemo lahko, da se z modernizacijo socialnega okolja res spreminjajo karakteristike socialne integracije, vendar pa ugotovitve analize kažejo prej na prilagoditev socialne integracije večji kompleksnosti socialnega okolja, kot pa na socialno dezintegracijo.

Opombe

- 1 Socialne enote - anketirance - smo na podlagi informacije o delu, ki ga posameznik opravlja, agregirali v tri razrede:
  - V prvi razred smo uvrstili profesionalne politične funkcionarje, direktorje, strokovnjake v proizvodnji, pri razvojnih in planskih delih, v drugačnih dejavnostih, strokovnjake v gospodarski in negospodarski administraciji, delavce v svobodnem poklicu ter nižje gospodarske in negospodarske vodje.
  - V drugi razred smo uvrstili poslovodje, tehnike, uslužbence s srednjo in nižjo izobrazbo, obrtnike-privatnike ter kmetovalce.
  - V tretji razred pa so zajeti KV, PKV in NKV delavci. Delovno neaktivni anketiranci predstavljajo rezidualne kategorije. To so šolajoči, nezaposleni, gospodinje in upokojenci.
- 2 Regije, to je republike in pokrajine smo agregirali glede na podobnost v stopnji razvitosti. Med nerazvite regije štejemo Bosno in Hercegovino, Črno goro, Kosovo in Makedonijo. V skupino srednje razvitih regij smo uvrstili ožjo Srbijo in v skupino razvitih regij Hrvatsko, Slovenijo in Vojvodino. Slovenijo smo opazovali tudi izven razredov agregiranih regij. Regija, iz katere prihaja anketiranec, je določena z njegovim stalnim bivališčem.
- 3 Delno primerjavo nam nudijo objavljeni rezultati raziskave o socialnih mrežah prebivalcev East Yorka, mestnega predela Toronta, ki jo je v poznih šestdesetih letih izvedel Wellman s sodelavci. Socialne mreže anketirancev so v povprečju ob anketirancu vključevale še 4,70 oseb in kar 61% anketirancev je imenovalo pet ali več oseb (Wellman, 1979). Če pri primerjavi upoštevamo še, da so bili anketiranci vprašani le po vezeh z osebami, ki so jim blizu, vendar ne živijo z njimi v skupnem gospodinjstvu, ugotovimo, da bi kot visoko integrirane anketirance v našem vzorcu lahko šteli le tiste, ki so imenovali šest ali več oseb. Tako nižji delež visoko integriranih posameznikov, kot tudi povprečna velikost mrež Jugoslovancev nam pričata o njihovi relativno nizki socialni integriranosti.
- 4 Nemalokrat se študije o učinkih procesa modernizacije poslužujejo analogije: razmerje mesta do manjšega kraja ali podeželja izkazuje enake značilnosti kot razmerje med moderno in tradicionalno družbo. V obeh primerih opazujemo problem 'izgube skupnosti' skozi optiko večje ali manjše modernosti v organizaciji socialnega življenja.

Literatura

- Anderson, B. in M. L. Carlos (1976) "What is social network theory?" V T. R. Burns in W. Buckley (ed.) *Power and Control: Social Structures and Their Transformation*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Berger, P. L. in T. Luckmann (1988) *Družbena konstrukcija realnosti: razprava iz sociologije znanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Boh, K. (1985) "Empirična verifikacija sociološke paradigme nuklearne družine v državi blaginje". *Družboslovne razprave* 3,43:54.
- Burt, R. S. in M. J. Minor, ed. (1983) *Applied Network Analysis*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Burt, R. S. (1983) "Range". V R. S. Burt in M. J. Minor (ed.) *Applied Network Analysis*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Burt R. S. (1982) *Toward a Structural Theory of Action: Network Models of Stratification, Perception, and Action*. New York: Academic Press.
- Fischer, C. S. (1982) *To Dwell Among Friends: Personal Networks in Town and City*. Chicago: University of Chicago Press.

- Granovetter, M. S. (1973) "The strength of weak ties." *American Journal of Sociology* 78: 136-1380.
- Kadushin, C. (1982) "Social density and mental health." V P. V. Mersden in N. Lin (ed.) *Social Structure and Network Analysis*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Laumann, E. O. (1973) *Bonds of Pluralism: The Form and Substance of Urban Social Networks*. New York: John Wiley.
- Lin, N., W. M. Ensel in J. C. Vaughn (1981) "Social resources and strenght of ties: Structural factors in occupational status attainment." *American Sociological Review* 46: 393-405.
- Marsden P. V. in N. Lin ed. (1982) *Social Structure and Network Analysis*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Mitchell, J. C. (1969) "The concept and use of social networks", v J. C. Mitchell (ed.) *Social Networks in Urban Situations*. Manchester, UK: Manchester University Press.
- Sennett, R. (1977) *The Fall of Public Man*. New York: Knopf.
- Wellman, B. (1979) "The community question: The intimate networks of East Yorkers." *American Journal of Sociology* 84: 1201-1231.
- White, H. C., S. A. Boorman in R. L. Breiger (1976) "Social structure from multiple networks: I. Blockmodels of roles and positions." *American Journal of Sociology* 81: 730-780.